

possible only as the result of unity of the professionalism and personal development. The necessity of the self development is the main part of mature personality, which is prepared to professional activity on the level of current requirements of the society.

The article determines the perspective of the further researches in the investigation of preparedness of students of pedagogical collage to professional self development.

Key words: professional self development, self development, professionalism, future primary school teachers.

УДК 37.026 : 372.4

Світлана Смолюк

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Організація розвивального освітнього середовища початкової школи України (1990-ті рр.)

У статті здійснено аналіз провідних ідей щодо формування розвивального освітнього середовища в початковій школі України у 90-х роках ХХ сторіччя. Окреслений період автор розглядає як початок демократичних перетворень в Україні, що викликало сплеск педагогічної ініціативи, відродження народних традицій навчання, виховання та розвитку учнів. Наголошується на проблемах соціокультурного становлення зростаючої особистості, гуманізації та гуманітаризації початкової освіти.

Ключові слова: початкова школа, розвивальне освітнє середовище, гуманізація освіти, соціокультурне виховання, відродження національної школи, етнопедагогіка.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасних умовах проектування нових стандартів загальної початкової освіти особливо гостро стоїть проблема не стільки навчання особистості учня, скільки виховання, розвиток його здібностей і талантів, підготовка до самостійного здобуття знань упродовж життя. Дієвим засобом вирішення окресленої проблеми слугує належне розвивальне освітнє середовище в початковій школі.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Досліджувана проблема знайшла своє висвітлення у працях вітчизняних (І. Бех, О. Будник, Г. Васянович, В. Кремень, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук, О. Ярошевська) та зарубіжних учених (В. Воронцова, С. Дерябо, Н. Крилової, В. Орлова, В. Слободчикова, І. Улановської та ін.). Власне дослідження розвивального потенціалу освітнього середовища ґрунтуються на теоретико-методологічних засадах розвивального навчання Д. Ельконіна, В. Давидова, А. Асмолова, В. Лазарева та ін.

Мета статті – обґрунтувати провідні ідеї становлення розвивального освітнього середовища в початковій школі України у 90-х роках ХХ сторіччя.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Вивчення та аналіз архівних матеріалів про початкову освіту кінця ХХ століття засвідчує, що у 1970-1980-х роках становлення освітнього середовища відбувалося в умовах упровадження комплексного підходу до навчання і комуністичного виховання учнів початкових класів. Власне комплексність виражалась у єдності ідейно-політичного, трудового і морального виховання школярів як майбутніх ідейних будівників комуністичного суспільства. Водночас акцентувалося на інтернаціональному та патріотичному вихованні учнів в освітньому навчальному та позаурочному середовищі школи. Зокрема, в 70-80-х роках ХХ ст. продовжується ідеологізація та русифікація шкіл, закриття малокомплектних початкових шкіл, поглиблюється розрив між міською та сільською школами, знижується якість надання освітніх послуг, в т.ч. через зменшення фінансування освіти, погіршення матеріально-технічної бази навчальних закладів. Педагоги відчують чіткий партійний контроль за своєю діяльністю, обмежується їхня свобода в професійній творчості через несприйняття освітніми відомствами нового, що поширюється й на учнів. Формально-бюрократичний і консервативний підхід стосується передусім змістової частини освітнього середовища школи, а також виявляється в педагогічній науці та навчальних установах.

Згідно Наказу Держкомітету СРСР за № 280 від 23.04.1990 р. у життя втілювалися політичні концепції національної школи, подальший розвиток художньої самодіяльності та технічної творчості, образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва, організація роботи музеїв [8, с. 119]. У зв'язку із стандартизацією освіти в Україні в 1990-х роках актуалізується проблема проектування освітнього середовища початкової школи на засадах гуманізації та гуманітаризації. Поступово впроваджується

інноваційний підхід до організації навчально-виховного процесу (О. Комар, О. Мариновська, С. Мартиненко, О. Матвієнко, Л. Хомич та ін.).

У цей час актуалізується проблема гуманізації освіти, що відображено в концепції вітчизняних авторів С. Гончаренка та Ю. Мальованого «Гуманітаризація загальної середньої освіти» (1994) [1]. Учені вважають, що основою гуманізації загальної середньої освіти є повага до особистості дитини, створення в навчально-виховному процесі сприятливими умов для виявлення та розвитку його творчих здібностей, прийняття його власних цілей [Там само]. Учень як суб'єкт творчої праці, пізнання і спілкування розглядається в контексті особистісно орієнтованого педагогічного процесу (І. Бех, В. Кремень).

Період 90-х років ХХ століття справедливо вважають етапом переходу від «знаннєвої» парадигми освіти до інформаційної. У дискурсі нашого дослідження заслуговує на увагу акцентування вчених цього періоду саме на розвивальній функції навчання й виховання. Т. Менг з цього приводу зауважує: «Якщо у попередніх дослідженнях середовища розглядали його як складову частину виховної системи, тобто в межах адаптивної функції освіти (готувати людину до виконання різних ролей у суспільстві), то в педагогіці 90-х років звертають увагу на розвиваючу функцію освіти (розвивати здібність змінювати самого себе та своє буття) [5, с. 22]. У цей час у науковій термінології, окрім понять «виховувальне середовище», «соціальне середовище» тощо; широко використовують такі поняття, як: «освітнє середовище», «гуманітарне освітнє середовище», «розвивальне освітнє середовище».

Соціокультурний дискурс розвитку початкової школи цього періоду пов'язаний, передусім, із початком демократичних тенденцій в освіті України, відродженням національного виховання у зв'язку з прийняттям парламентом «Декларації про державний суверенітет України» (1990), Закону «Про освіту» (1991), Концепції національного виховання (1994) та відповідного нормативно-правового забезпечення системи вітчизняної освіти.

Серед стратегічних завдань реформування освіти у Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1994) визначено «розбудову національної системи освіти, формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, *забезпечення пріоритетності розвитку людини...*» [2] (курсив наш – С. С.). Власне опосередковано йдеться про необхідність створення розвивального середовища навчального закладу, що відображено в нормативних документах про освіту. На виконання завдань цієї Програми розроблено Концепцію національного виховання (1994), в якій «головною метою виховання» визначено «передачу молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України», як: національна самосвідомість, розвинена духовність і культура [3, с. 5-6]

У педагогічній науці та практиці актуалізується проблема національного відродження освітньої сфери. Постановою №6 від 20 січня 1993 р. Президії НАН України у Львові було створено Інститут українознавства імені І. Крип'якевича, який функціонує й сьогодні і має метою здійснення інтердисциплінарних досліджень соціогуманітарних питань, передусім історії та культури України у загальноєвропейському та світовому дискурсі.

В цьому ж році на Прикарпатті був створений Науково-методичний центр «Українська етнопедагогіка і народознавство» НАПН України, співробітниками якого (В. Кононенко, П. Лосюк, Р. Скульський, М. Стельмахович, Б. Ступарик) підготовлено низку наукових праць з проблем використання українського народознавства у навчально-виховному процесі навчальних закладів різних типів: колективні посібники «Українознавство» (1994), «Методика викладання народознавства в школі» (1995), «Українознавство в національній школі» (1995) та ін. Деякі з них присвячені різним аспектам формування етновиховного середовища загальноосвітнього навчального закладу, що свідчить про актуальність окресленої проблеми. Адже глобалізаційні стратегії дещо руйнують регіональні стереотипи, традиційно-звичаєву обрядовість народу. Власне йдеться про моделювання такого типу освітньо-розвивального середовища, яке б у своїй основі сприяло формуванню істинного патріота своєї країни, духовно-моральних цінностей, гуманізму на засадах елементів рідної соціокультури.

У 90-х роках ХХ ст. зростає інтерес педагогічної громадськості до етнопедагогічної тематики, зокрема творів академіка М. Стельмаховича, котрий ще в радянські часи захистив докторську дисертацію з окресленої проблеми, відтак найбільшої популярності набули його книги «Народне дитинознавство» (1991), «Українське родинознавство» (1994), «Українська родинна педагогіка» (1996), «Теорія і практика українського національного виховання» (1996), «Українська народна педагогіка» (1997) саме у цей період відродження національної школи України.

Однак відродження духовної сфери суспільства 1990-х років супроводжувалося соціально-економічною кризою в суспільстві, різко знизилася якість життя громадян, а значить і погіршився стан здоров'я дітей. Тому не випадково метою Національної програми «Діти України» (1996) було «забезпечення права кожної дитини народитися здоровою, вижити і мати умови для всебічного розвитку, бути надійно соціально і психологічно захищеною» [6]. Відповідно й завдання школи передбачало створення належного освітнього середовища для збереження фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я учнів; профілактики захворюваності, «створення умов для ліквідації недоїдання дітьми, а також запобігання хворобам, пов'язаним з неповноцінним харчуванням» та ін. [6].

Наприкінці 1990-х років набуло поширення вчення про соціокультурне середовище у філософському, психологічному, соціологічному, педагогічному аспектах (В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, О. Будник, Г. Васянович, І. Зязюн, В. Кремень, Т. Склярова, Г. Філіпчук, Л. Хомич та ін.)

Фундаментальну теорію освітньої діяльності В. Кремень визначає з позиції теоретичної діяльності філософії освіти, що насамперед стосується «будь-якої соціально визначеної форми спільноти людей, яка творить реально ідеальний простір своєї культури... Водночас і форма спільноти представників різних поколінь... так само творить простір реально-ідеальної культури, у нашому випадку – *освітній простір*» [4, с. 256]. Як бачимо, педагогічну діяльність автор розглядає у нерозривній єдності з духовно-практичною культурою певної спільноти, водночас і загальнолюдської культури, вважаючи школу «*інститутом* насамперед культури, який вирішує завдання підготовки людини не тільки до професійного, а й до соціального життя», вчить бути громадянином [4, с. 321-322]. Загальнокультурний розвиток особистості, за Л. Хомич, «*грунтується на принципі створення цілісного культурно-освітнього простору і орієнтований на неперервний її розвиток*» [7, с. 473].

Період 1980-90-х років ХХ ст. виокремлюємо як початок демократичних перетворень в Україні, що своєю чергою викликав сплеск педагогічної ініціативи, популяризував досвід педагогів-новаторів, підвищив інтерес до проблем навчання та виховання. Суперечності, що простежувались в усіх сферах життя України у другій половині 1980-х років (у галузі політики, економіки, освіти та культури) були яскравим відображенням характерних ознак «тоталітарної держави». Проте з початком 1990 року було започатковано новий період в історії українського шкільництва. Партія та уряд намагалися реалізувати ідею безперервної освіти та всебічного розвитку особистості шляхом прийняття низки ухвал та рішень, які активно виконувались учителями шкіл. Як результат – особистість виступала як найвища цінність, задля якої варто було перебудувати усю сферу надання освітніх послуг.

З упровадженням «Основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи» здійснено поступовий перехід середньої загальноосвітньої школи на одинадцятирічний термін навчання, запроваджено навчання дітей з 6-ти років та перетворено початкову трирічну школу в чотирирічну. Упродовж 80-90-х років ХХ ст. в Україні функціонували як 3-річні, так і 4-річні початкові школи, які будували свою роботу на нових планах і програмах. Визначальним було виокремлення особистості молодшого школяра, виявлення його індивідуальних, психолого-фізіологічних особливостей, що уможливило підвищення ефективності навчально-виховної роботи. Цікавими, на наш погляд, були ідеї про необхідність долучення до роботи шкіл батьків учнів та громадськості, які надавали матеріальну підтримку та допомогу в організації та проведенні різноманітних виховних заходів із школярами. Даний період вважаємо більш плідним, ніж у попередні роки у справі створення розвивального середовища в умовах навчального закладу, позаурочній діяльності, в країні в цілому, про що, своєю чергою, засвідчує введення в дію різноманітних форм, методів, прийомів роботи із підростаючим поколінням з тим, щоб задовольняти інтереси молоді; розвивати прагнення навчатись і працювати; створювати найбільш сприятливі умови для розвитку майбутнього держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в 1990-х роках реформи в системі початкової освіти України здійснювалися в умовах входження до європейського освітнього простору, а саме: гуманізації та гуманітаризації освіти, практичного спрямування змісту освіти, розвитку творчих здібностей учнів у процесі диференціації та індивідуалізації навчання й виховання, орієнтацію на загальнолюдські та національні духовні цінності та ін., тобто результатом початкової загальноосвітньої підготовки школярів повинні стати не лише засвоєння нових знань, а передусім їхній особистісний розвиток. Учень як суб'єкт творчої праці, пізнання і спілкування розглядається в контексті особистісно орієнтованого педагогічного процесу. Відтак реальні практичні можливості щодо проектування освітнього розвивального середовища початкової школи істотно розширилися з інтенсифікацією інформаційно-комунікаційних технологій та людиноцентричних концепцій в умовах євроінтегрування, передусім у ХХІ столітті.

Джерела та література

1. Гончаренко С. У., Мальований Ю. І. Гуманізація загальної середньої освіти / С. У. Гончаренко, Ю. І. Мальований // Початкова школа. – 1995. – № 3. – С. 4-10.
2. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.
3. Концепція національного виховання // Освіта. – 1994. – 26 жовтня. – С. 5-6, 11-12.
4. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Г. Кремень. – 2-ге вид. – К. : Т-во “Знання” України, 2011. – 520 с.
5. Менг Т. В. Исследование образовательной среды: проблемы, подходы, модели : монографія / Т. В. Менг. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2011. – 98 с.
6. Національна програма «Діти України», затверджена Указом Президента України від 18 січня 1996 року № 63/96. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/63/96>
7. Хомич Л. Компоненти змісту загальнокультурного розвитку майбутнього вчителя // Освіта для сучасності = Educacja dla współczesności : зб. наук. пр. : у 2 т. / Л. Хомич / Мін-во освіти і науки України, НАПН України, НПУ імені М.П. Драгоманова, Комітет педагогічних наук Польської академії наук, Наукове товариство «Польща–Україна», Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Асоц. ректорів пед. ун-тів Європи ; редкол. : В. Г. Кремень (голова), В.П. Андрущенко, Н.Г. Ничкало, Ф. Шльосек та ін. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Т. 1. – С. 472–480.
8. ЦДАВОВУ. – Ф. 166, оп. 17, спр. 43, 194 арк. Документи, направлені до Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР, ЦК Компартії України та інші державні органи з питань народної освіти [інформації, листування] 1989 р. / МО. Загальний відділ.

References

1. Honcharenko S. U., Mal'ovanyu Yu. I. Humanizatsiya zahal'noyi seredn'oyi osvity / S. U. Honcharenko, Yu. I. Mal'ovanyu // Pochatkova shkola. – 1995. – # 3. – S. 4–10.
2. Derzhavna natsional'na prohrama “Osvita” (Ukrayina XXI stolittya). – K. : Rayduha, 1994. – 62 s.
3. Kontseptsiya natsional'noho vykhovannya // Osvita. – 1994. – 26 zhovtnya. – S. 5–6, 11–12.
4. Kremen' V. H. Filosofiya lyudynotsentryzmu v osvith'nomu prostori / V. H. Kremen'. – 2-he vyd. – K. : T-vo “Znannya” Ukrayiny, 2011. – 520 s.
5. Meng T. V. Issledovanie obrazovatel'noj sredy: problemy, podhody, modeli : monografija / T. V. Meng. – SPb. : Izd-vo RGPU im. A. I. Gercena, 2011. – 98 s.
6. Natsional'na prohrama «Dity Ukrayiny», zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrayiny vid 18 sichnya 1996 roku # 63/96. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/63/96>
7. Khomych L. Komponenty zmistu zahal'nokul'turnoho rozvytku maybutn'oho vchytelya // Osvita dlya suchasnosti = Educacja dla współczesności : zb. nauk. pr. : u 2 t. / L. Khomych / Min-vo osvity i nauky Ukrayiny, NAPN Ukrayiny, NPU imeni M.P. Drahomanova, Komitet pedahohichnykh nauk Pol'skoyi akademiyi nauk, Naukove tovarystvo «Pol'shcha–Ukrayina», Instytut pedahohichnoyi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrayiny, Asots. rektoriv ped. un-tiv Yevropy ; redkol. : V. H. Kremen' (holova), V.P. Andrushchenko, N.H. Nychkalo, F. Shl'osek ta in. – K. : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2015. – T. 1. – S. 472–480.
8. TsDAVOVU. – F. 166, op. 17, spr. 43, 194 ark. Dokumenty, napravleni do Verkhovnoyi Rady URSR, Rady Ministriv URSR, TsK Kompartiyi Ukrayiny ta inshi derzhavni orhany z pytan' narodnoyi osvity [informatsiyi, lystuvannya] 1989 r. / MO. Zahal'nyy viddil.

Смолюк Светлана. *Организация развивающей образовательной среды начальной школы Украины (1990-е гг.).* В статье осуществлен анализ основных идей по формированию развивающей образовательной среды в начальной школе Украины в 90-х годах XX века. На основе изучения и анализ архивных материалов о начальном образовании конца XX века показывает, что в 1970-1980-х годах становления образовательной среды происходило в условиях внедрения комплексного подхода к обучению. Означенный период автор рассматривает как начало демократических преобразований в Украине, что вызвало всплеск педагогической инициативы, возрождение народных традиций обучения, воспитания и развития учащихся. Отмечается проблемы социокультурного становления растущей личности, гуманизации и гуманитаризации начального образования. Поэтому реальные практические возможности по проектированию образовательного развивающей среды начальной школы существенно расширились с интенсификацией информационно-коммуникационных технологий и человекоцентрическую концепций в условиях евроинтегрирования, прежде всего в XXI веке.

Ключевые слова: начальная школа, развивающая образовательная среда, гуманизация образования, социокультурное воспитание, возрождение национальной школы, этнопедагогика.

Smoliuk Svetlana. *Organization developing educational environment Ukraine elementary school (1990-es years).* The article analyzes the leading ideas on the formation of developing the educational environment in elementary school Ukraine in the 90-es years of the XX century. Based on the study and analysis of archival materials on primary education late XX century shows that in 1970-1980 years of the formation of educational environment occurred in the conditions of implementation of an integrated approach to learning. Outlined during the author sees as the beginning of democratic changes in Ukraine, which caused a surge in educational initiatives revival of folk traditions of training,

education and development of students. Emphasized on socio-cultural issues becoming increasingly individual, humanization and humanization of primary education. So real practical possibilities for designing educational developmental environment of elementary school significantly increased with the intensification of information and communication technologies and concepts in terms of man-yevrointerruvannya, especially in the XX century.

Key words: primary school, developmental educational environment, humanization of education, socio-cultural education, revival of national schools ethnopedagogics.

УДК 373.4.016

Людмила Стасюк

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Ретроспектива розвитку сільської малокомплектної школи

У статті проаналізовано витоки та характерні ознаки загальноосвітніх закладів у сільській місцевості. Визначено історичні особливості становлення, формування та розвитку малокомплектних шкіл. Охарактеризовано специфіку діяльності даного типу шкіл. Зазначено, що на становлення і розвиток особистості школяра в процесі навчання та виховання у початковій школі впливають численні чинники, до яких можна віднести: тип поселення, місцезнаходження навчального закладу, його освітній ступінь.

Опрацьовано нормативно-правові акти Міністерства освіти України досліджуваного періоду, що регулювали розвиток загальної середньої та початкової освіти, а також сільських шкіл, специфіку навчально-виховного процесу у сільських малокомплектних школах; публікації на сторінках періодичної преси другої половини ХХ – початку ХХІ століття; монографії, дисертаційні роботи останніх п'ятидесяти років; матеріали Центрального та обласних державних архівів вищих органів влади й управління та історико-педагогічна регіоналістика.

Ключові слова: малокомплектна школа, клас-комплект, сільська школа, навчально-виховний процес, архівні джерела, періодична преса.

Постановка наукової проблеми та її значення. Питання пошуку нових шляхів підвищення ефективності педагогічного процесу в сільських навчально-виховних закладах стоїть в центрі уваги сучасного освітнього простору в Україні. Зазначимо, що провідну роль у структурі закладів загальної середньої освіти на селі до останнього часу відігравали малокомплектні початкові школи, про що свідчить той факт, що в сільській місцевості початкові класи займали близько 20% у сегменті загальної середньої освіти. Переважна частина шкіл були і залишаються малокомплектними, у яких педагог виконує одночасно кілька навчально-виховних функцій, працює з різновіковим нечисленним класним колективом, забезпечує організацію навчально-виховного процесу, реалізує всі необхідні напрямки виховання молодших школярів, забезпечує процес їх соціалізації в умовах навчального закладу. У зв'язку з розробкою нових стандартів освіти постає необхідність звернення до історичних джерел організації та функціонування таких закладів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У цьому контексті значущими є наукові розвідки з історії розвитку освіти (В. Благий, О. Кобельська, І. Курляк, С. Бричок, О. Костюк, В. Павленко, Н. Сейко, С. Коляденко, В. Кульчицький, Л. Стасюк та ін.) та наукові розробки в галузі теорії і практики навчання і виховання у сільських малокомплектних школах (О. Савченко, О. Біда, Н. Присяжнюк, Г. Тришневська, О. Коберник, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт та ін.).

Метою статті є аналіз історичних витоків та становлення сільських малокомплектних шкіл в Україні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У науковій педагогічній літературі не існує єдиної дефініції щодо визначення поняття «малокомплектна школа». Найбільш уживаним є тлумачення С. Гончаренка, де малокомплектна школа визначається як початкова школа, в якій учителів менше ніж класів, і кожен учитель працює одночасно з двома або кількома класами [3, с. 84].

У наукових дослідженнях О. Савченко щодо удосконалення навчально-виховного процесу в малокомплектній початковій школі визначення малокомплектної початкової школи подано в такій редакції: «Малокомплектна сільська початкова школа – це школа, в якій в одному приміщенні під керівництвом одного вчителя одночасно навчаються учні двох чи трьох класів» [7, с. 58]. Узагальнюючи свої дослідження з зазначеної проблеми, Г. Суворова під малокомплектною школою розуміє таку школу, де в старших класах відсутні паралелі тих чи інших класів (може бути відсутній цілий клас через те, що немає учнів даного віку), а початкові класи об'єднані в клас-комплект [10].